1064

سلسلۂ تعلیم پنجاب

فارسی کی دوسری کتاب

سنہ ۱۹۰۵ء

قیمت فی جلد ار ا پائی

اِعرابوں کے قاعِدے

مِثالیں	قاعِدے	نمبرِ شُمار
قندھار	مخلُوط ہے دوچشمی لِکھی گئی +	ا
رانْد-جاں +	نُونِ غُنّہ جو لفظ کے درمیان ہے۔ اُس پر اُلٹا جزم دِیا ہے۔اَور جو آخر میں ہے-اُس میں نُقطہ نہیں دِیا +	۲
کشتی	یاۓ معرُوف جو لفظ کے آخر ہے۔ وُہ دائرے کی لِکھّی گئی ہے +	۳
بے-گے- جاۓ-اڑنے +	یاۓ معرُوف کے سوا باقی سب یے لمبی لِکھّی گئیں +	۴
خُود-خویش +	جو واؤ بولی نہیں جاتی -اُس کے نیچے آڑی لکیر ہے +	۵
ہمالیہ-زیور- غور-سَیر +	حرفِ مفتُوح پر وہیں زبر لِکھا ہے۔ جہاں واؤ یا یے کے معرُوف اَور مجہُول ہونے کا شُبہ پڑتا ہے[ف] +	۶

ف باقی قاعِدے اخیر کے صفحے پر دیکھو +

فہرستِ مضامین

فارسی کی دُوسری کِتاب

ماضی ناتمام۔ مُثبت۔ از مصدرِ کوشیدن

اگر من جواں مے بُودم۔
در ژِمِیناسْتیک[۱] مے کوشیدم +
اگر تو دانا مے بُودی۔ در
حِساب مے کوشیدی +
اگر او بہ خِرد مے بُود۔
در تارِیخ مے کوشید +

اگر ما خِردمند مے بُودیم۔
در فِزِیک[۲] مے کوشیدیم +
اگر شُما عاقِل مے بُودید۔
در جُغْرافی مے کوشیدید +
اگر ایشاں باخبر مے بُودنْد۔
در مساحت مے کوشیدنْد +

---

[۱] ژِمِیناسْتیک۔ کُشتی کا فن۔ وَرزِش۔ پہلوانی + یہ لُغت اَنگریزی جَیمناسْٹِک سے مُفرس ہے +

[۲] فِزِیک بر وزنِ شرِیک۔ طبعِیّات۔ عِلمِ طبعی + یہ لفظ اَنگریزی فائِیسک سے مُفرس ہے +

ماضی ناتمام ۔ منفی ۔ از مصدرِ ترسیدن

اگر من قمہ[1] مے داشتم۔ ہرگز از صاری اصلان[2] نمے ترسیدم +

اگر تو مردی میداشتی۔ ہرگز از گرگ نمے ترسیدی +

اگر او جوانی مے داشت۔ ہرگز از کسے نمے ترسید +

اگر ما تفنگِ دو لولہ[3] مے داشتیم۔ ہرگز از پیل نمے ترسیدیم +

اگر شما قوت میداشتید۔ ہرگز از دشمن نمے ترسیدید +

اگر آنہا زور میداشتند۔ ہرگز از شما نمے ترسیدند +

ماضی شکیہ ۔ مثبت ۔ از مصدرِ خندیدن

شاید کہ من بر کارِ تو خندیدہ باشم +

شاید کہ تو در روے او خندیدہ باشی +

شاید کہ ما بر حرفِ شما خندیدہ باشیم +

شاید کہ شما در قفاے شان خندیدہ باشید +

---

[1] قمہ بر وزنِ رمہ ۔ خنجر +

[2] صاری اصلان ۔ زرد شیر + صاری ۔ زرد اور اصلان ۔ شیر۔ ارسلان کا مخفف ہے۔ اگرچہ در اصل سین سے ہے۔ مگر کاتبانِ عجم صاد ہی سے لکھتے ہیں +

[3] تفنگِ دو لولہ ۔ دو نالی بندوق +

شاید کہ او ہرزہ بروے خندیدہ باشد +	شاید کہ اینہا بے وجہ بر شُما خندیدہ باشند +

ماضی شکّیہ ـ منفی ـ از مصدرِ برگشتن

شاید کہ من از عہدِ خُودم نہ برگشتہ باشم +	شاید کہ ما از قولِ خُودِماں برگشتہ باشیم +
شاید کہ تو از حرفِ خُودت نہ برگشتہ باشی +	شاید کہ شُما از سخنِ خُودِتاں نہ برگشتہ باشید +
شاید کہ او از وعدۂ خُودش نہ برگشتہ باشد +	شاید کہ ایشاں از راہِ خُودِ شاں نہ برگشتہ باشند +

ماضی تمنّائی ـ مُثبت ـ از مصدرِ ہراسیدن

اَے کاش ! من از غفلت مے ہراسیدم (ہراسیدمے) +	اَے کاش ! ما از کاہلی مے ہراسیدیم +
اَے کاش ! تو از تنبلی مے ہراسیدی +	اَے کاش ! شُما از مُعطّلی مے ہراسیدید +
اَے کاش ! او از سُستی مے ہراسید (ہراسیدے) +	اَے کاش ! اوشاں از بیکاری مے ہراسیدند (ہراسیدندے) +

ماضی اِستمرار۔ مُثبت۔ از مصدرِ خوابیدن

پری شب من از شام تا صُبح ہمے خوابیدم +	پریئے پریشب ما از نیمہ شب تا سحر ہمے خوابیدیم +
دِیشب تو از مغرِب تا بامداد ہمے خوابیدی +	دِیرُوز شُما از چاشت تا عصرِ بلند ہمے خوابیدید +
پریرُوز او از عصر تا اوّلِ شب ہمے خوابید +	پریئے پری رُوز آنہا از بامداد تا شام ہمے خوابیدند +

افعالِ مُتعدّی

ماضی مُطلق معرُوف۔ از مصدرِ پروردن

من برادرم را خیلے پروردم +	ما خواہرِ ماں را خیلے پروردیم +
تو پسرت را خیلے پروردی +	شُما دُخترت را خیلے پروردید +
او نوّہ اش را خیلے پرورد +	اینہا نوکرِ شاں را خیلے پروردند +

ماضی مُطلق مجہُول - از مصدرِ پروَرْدن

من بدَولتِ تو پرْوَرْدہ شُدم ✢	ماہا بہ مہربانیٔ عمّۂ تاں پرْوَرْدہ شُدیم ✢
تو در کنارِ جدّت پرْوَرْدہ شُدی ✢	شُماہا در آغوشِ جدّۂ تاں پرْوَرْدہ شُدید ✢
وَے بہ لُطفِ عمّوئیش پرْوَرْدہ شُد ✢	اِینہا در سایۂ پدرِ شاں پرْوَرْدہ شُدند ✢

ماضی قرِیب معرُوف - از مصدرِ خرِیدن

من اِیں خط کش[1] بجہتِ تو خرِیدہ ام ✢	ما اِیں مسطر واسۂ[2] تاں خرِیدہ ایم ✢
تو اِیں ساعت از برایِ من خرِیدۂ ✢	شُما اِیں صندلی بجہتِ ماں خرِیدہ اید ✢
او اِیں میز واسۂ شُماہا خرِیدہ اشت ✢	ایشاں اِیں زنگ[3] اخبار از برایِ بندہ خرِیدہ اند ✢

[1] خط کش - رُول ✢

[2] واسہ - واسطہ کا مُخفّف ہے - کثرت سے اہلِ زباں واسہ بولتے ہیں - جیسے کہ واسۂ من - واسۂ شُما ✢

[3] زنگ اخبار - کالِنگ بیل (Calling bell) - بُلانے والی گھنٹی ✢

ماضی قریب مجہول - از مصدرِ آوردن

من از برائے تعلیمِ تو درین مکتب آورده شده ام ✤	ما از برائے درسِ تان درین مدرسه آورده شده ایم ✤
تو از برائے خواندنِ او درین اکول[1] آورده شدهٔ ✤	شما از برائے آموختنِ شاں درین کالج آورده شده اید ✤
او از برائے خدمتِ من درین جا آورده شده است ✤	ایشاں از برائے معاونتِ شما ازاں جا آورده شده اند ✤

ماضی بعید معروف - از مصدرِ دانستن

من ترا ہیچو ناداں ندانسته بودم ✤	ما شما را ہیچو تنبل ندانسته بودیم ✤
تو او را ہیچو کاہل ندانسته بودی ✤	شما مرا ہیچو زرنگ ندانسته بودید ✤
او آنها را ہیچو چابک ندانسته بود ✤	ایشاں بنده را ہیچو با خبر ندانسته بودند ✤

[1] اکول - مدرسه - اسکول ✤ یہ لفظ فرنچ زبان سے لیا ہے - اُس زبان میں بھی اکول ((Ecole)) ہی بولا جاتا ہے ✤

ماضی ناتمام معروف - از مصدرِ زدن

اگر تو پریئے پری روز رگیرِ[1] من مے آمدی - من ترا سیلی مے زدم ✦	اگر شما دیروز در دشتِ ما مے اُفتادید - ما شما را سرچنگی[2] مے زدیم ✦
اگر من با تو در راہ مے رفتم - تو مرا آرنج مے زدی ✦	اگر ما با شما بازی میکردیم - شما مارا قُلو[3] مے زدید ✦
اگر او بآنہا دوچار میشد - آنہا را او داؤ مے زد ✦	اگر آنہا باو برمیخوردند - او را آنہا سخت مے زدند ✦

ماضی اِحتمالی - از مصدرِ گفتن

شاید کہ من این سخن را پیشِ پدرت نگفتہ باشم ✦	شاید کہ ما این حرفہا را پیشِ مادرِتان نگفتہ باشیم ✦
شاید کہ تو این سخنہا را پیشِ عموِیَم نگفتہ باشی ✦	شاید کہ شما این اقوال را پیشِ عمۂ ماں نگفتہ باشید ✦

[1] رگیر آمدن - پکڑا جانا - گرِفتار ہونا - ہاتھ آنا ✦

[2] سرچنگی مے زدیم - دھول لگاتے ✦

[3] قلو زدن - لات مارنا ✦

شاید رکہ او رایں گُفتگو را پیشِ خالُوے شاں نگُفتہ باشد +	شاید رکہ آنہا رایں گُفتنی را پیشِ خالۂ شاں نگُفتہ باشند +

افعالِ ناقِصہ

ماضی تمنّائی مُثبت - از مصدرِ شُدن

اَے کاش! من کُمانْدانِ[۱] مِیلِتہ[۲] مے شُدم (شُدمے) +	اَے کاش! ما دُکتور[۳] مے شُدیم +
اَے کاش! تو مُہنْدِس[۴] مے شُدی +	اَے کاش! شُما باش[۵] کاتِب مے شُدید +

۱ کُمانْدان - سِپہ سالار - فَوجی افسر + یہ لفظ کمینڈنٹ (Commandant) سے مُفرس ہے +

۲ مِیلِتہ - مِلیٹری (Military) کا مُفرس ہے - یعنی محکمۂ افواج +

۳ دُکتور - ڈاکٹر کا مُعرّب ہے - اہلِ فارس بھی دُکتور ہی بولتے ہیں +

۴ مُہنْدِس آج کل اہلِ ایران کی اِصطِلاح میں اِنجنیر کو کہتے ہیں +

۵ باش کاتِب - مِیر مُنشی + باش کے اصلی معنی تُرکی میں سر کے ہیں - اَور سردار کو بھی باش اَور باشا کہتے ہیں +

اَے کاش ! او میرزا[1] مے شُد (شُدے) +	اَے کاش ! ایشاں فاضل مے شُدند (شُدندے) +

ماضی تمنّائی - منفی - از مصدرِ بُودن

کاشکے ! من تنبل نمے بُودم (نبُودمے) +	کاشکے ! ما کاہل نمیبُودیم +
کاشکے ! تو دُروغ زن نمے بُودی +	کاشکے ! شُما چاپلوس نمے بُودید +
کاشکے ! او گُستاخ نمے بُود (نبُودے) +	کاشکے ! آنہا بے ادب نمے بُودند (نبُودندے) +

لازِم

مُضارِع - مُثبت - از مصدرِ اندیشیدن

باید کہ من از کہالت خیلے بیندیشم +	باید کہ ما از کسالت خیلے بیندیشیم +

[1] میرزا اہلِ ایران کی اِصطِلاح میں اعلےٰ درجے کے مُنشی یا کلرک کو کہتے ہیں +

باید کہ تو از معطّلی خیلے بیندیشی +

باید کہ شما از سستی خیلے بیندیشید +

باید کہ او از تہاون خیلے بیندیشد +

باید کہ ایشاں از کسل خیلے بیندیشند +

لازِم

اِستقبال - منفی - از مصدرِ رستن

اِنشاء اللہ اِمسال بندہ از وام خواہم رست +

بخواستِ خدا سالِ آئندہ ما از اِمتحان خواہیم رست +

بفضلِ خدا اِمروز تو از قدغنِ[1] ضبطیہ خواہی رست +

اُمید است اِمشب شما از آفت خواہید رست +

ہمانا - فردا او از دُشتاق[2] خواہد رست +

اگر خدا مے خواہد - پسِ فردا آنہا از دستِ قراولہا خواہند رست +

[1] قدغنِ ضبطیہ - قدغن - حراست اور ضبطیہ - پولیس + قدغنِ ضبطیہ - حراستِ پولیس - حوالات +

[2] دُشتاق - قید خانہ - جیل خانہ +

لطیفہ ۱

گدائے پیشِ منعمے آمدہ سوال کرد ٭ گفت - از خدا بخواہ ٭ گفت - خواستم - او بہ تو حوالت کردہ ٭ منعم بخندید و چیزے بہ وے بخشید ٭

لطیفہ ۲

خواجۂ کریمُ النّفس را شنیدم - ہرگاہ بر نامِ خدا بخشیدے - دستِ خودش بوسیدے ٭ سببش پرسیدند ٭ گفت - چرا بوسہ ندہم دستے را کہ بہ او مے رسد و مے رساند ٭

لطیفہ ۳

صاحبدلے را گفتند - شخصے شراب خوردہ و بیہوش در راہ افتادہ ٭ گفت - اوّل ہم بہ ہوش نباشد ٭ اگر ہوشمند بودے - کے چنیں کار کردے ٭

لطیفہ ۴

دزدے را پیشِ پادشاہے گرفتار آوردند ٭ بکشتنش

فرماں داد + گفت - اے ملک! بہرچہ کردم - مجبورِ یاراں بودم - گفت - خیر بہ راہِ ایں ہم مجبور باش و گردن بنہ +

لطیفہ ۵

شپرک را پرسیدند - چرا روز نمے بر آئی؟ گفت - روشنئِ شب خوشم مے آید - و تاریکئِ روزم آشفتگی مے افزاید +

لطیفہ ۶

ابلہے را پرسیدند - تو بزرگ تری - یا برادرت؟ گفت - اکنوں کہ بزرگ من ام - امّا چوں یک سال بگزرد - البتّہ با من برابر شود - و سالِ دیگر بزرگ تر +

لطیفہ ۷

دو شاعر در بزمِ پادشاہے پہلوے ہم نشستہ بودند - و سرگوشی مے کردند + ملک بہ لطف نظر کرد - و بہ طیبت گفت - چہ دروغہا مے سازید؟ گفت - مدحِ[۱]

[۱] یعنی حضور ہی کی تعریف ہے +

خداوندی است +

لطیفہ ۸

ظریفے بعیادتِ ظریفے رفت۔ و احوال پرسید + گفت۔ تپ لرزہ دارم ۔ و دردِ کمر۔ تپ شکستہ۔ امّا دردِ کمر باقی است + گفت ۔ اِنشاء اللہ ایں ہم مے شکند +

لطیفہ ۹

ظریفے را بگناہے گرفتند۔ و نزدِ پادشاہ بردند + چوں جرم ثابت بود۔ حکم کرد۔ تا بینیش سوراخ کنند + گفت ۔اے ملک ! دو سوراخ کہ خدا کردہ است۔ بہ سوم چرا زحمت مے بری +

لطیفہ ۱۰

دزدے شب بخانۂ درویشے در آمد ۔ چندانکہ بسیار جست ۔کمتر یافت + درویش بیدار بود۔گفت ۔اے بوالہوس ! من روزِ روشن اینجا ہیچ نمے بینم ۔تو دریں شب تار چہ مے خواہی ؟

لطیفہ ۱۱

ابلہے را زنبورے بگردن نشست ÷ آگاہش کردند۔ تا باآستین دور انداخت ÷ سراسیمہ مے گشت و گردنِ خود را بیاراں مے نمود۔ کہ برائے خدا نگاہ کنید۔ جائے نیش کہ نہ زدہ ÷

لطیفہ ۱۲

ابلہے را پدر بیمار شد ÷ چوں قریب بہلاکت رسید۔ آب در دیدہ بگردانید۔ و گفت۔ غسّال را بیارید۔ کہ غسلِ میّت دہد ÷ گفتند۔ ہنوز کہ نمردہ ÷ گفت۔ باکے نیست۔ بعد از غسل مے میرد ÷ تا وقتیکہ او بمیرد۔ ما از کارِ غسل فارغ شویم ÷

لطیفہ ۱۳

دیوانۂ را پرسیدند۔ ما را مے شناسی؟ گفت۔ دیوانگاں را چہ شناسم؟ گفتند۔ خدائے خود را ہم مے شناسی؟ گفت۔ چرا نمے شناسم۔ جاں در تن دمیدہ۔ و جامہ ام از تن کشیدہ۔ شیشۂ عقلم را بسر سنگ گزاشتہ۔

و اطفالِ شہر را بسرم گماشتہ ٭

لطیفہ ۱۴

دیوانۂ را دیدند۔ پوستینے واژگونہ پوشیدہ در پوشت نمے گنجد۔ و بہر سُو مے تازد ٭ مردُم خندہ کردند ٭ گُفت۔ اَے یاراں! بپوستینم میُفتید۔ کہ صنعتِ الٰہی را کار بستہ ام۔ اگر نہ چُنیں نیکو بُودے۔ البتہ صانع تعالےٰ حیوانات را پشم بدرُوں آفریدے ٭

لطیفہ ۱۵

ابلہے بشرکتِ مُناصفت غُلامے خرید ٭ اِتّفاقاً از غُلام خطائے سرزد ٭ ابلہ برخاست۔ تا زیرِ[1] چوبش کشد ٭ شریکِ وَے گُفت۔ چہ مے کُنی؟ گُفت۔ مُضایقہ مگیر۔ کہ حصّۂ خُود را شلّاق میکُنم ٭

لطیفہ ۱۶

ظریفے صُبحگاہاں در خواب بُود ٭ رفیقے آمد و گُفت۔ باِمداد اشت برخیز ٭ گُفت۔ چرا آزارم میدہی؟ بگزار۔

---

[1] مُحاورہ ہے۔ یعنی لکڑی سے مارنے کا ارادہ کیا ٭

رکہ خوابِ کُنم + گُفت - آفتاب بر آمد + گُفت - مرا به آفتاب چہ کار ؟ وقتِ خود را خودم بہتر شناسم - بلکہ[1] آفتاب نیم شب بر آید +

لطیفه ۱۷

زنے کوز پُشت را گُفتند - میخواہی - خُدا پُشتت راست کُند - یا زنانِ دیگر را ہمچو تو کوز پُشت گرداند ؟ گُفت - میخواہم دیگراں ہمچو من کوز پُشت شوند - تا به نظریکہ مرا کوز پُشت دیدند - بہماں نظر در ایشاں نگرم +

لطیفه ۱۸

کودکے با یکے از بزرگاں بے ادبی کرد - ہر دو دستش بگرفت - تا تادیبش کُند + گُفت - اَے عمّ ! کردم من آنچہ کردم بحالیکہ عقلم با من نبود - اکنوں تو بکُن آنچہ میکُنی در حالیکہ عقلت با تُست + عمّش خنده کرد و از سرِ خطا در گزشت +

---

[1] اہلِ زباں کے مُحاورے میں اَیسے موقع پر بلکہ بمعنۓ شاید ہوتا ہے +

لطیفہ ۱۹

ظریفے بدربار روزے دیر رسید + ملک سبب پرسید + گفت - امروز دزدے اسپم در ربود + ملک متحیر شد + وزیر گفت - آخر کہ برد و چہ طور برد ؟ گفت من کہ بدزد ہمراہ نبودم - اگر مے بودم - کے مے گزاشتم +

لطیفہ ۲۰

ابلہے را دیدند - کہ بصحرا استادہ است - بانگِ نماز میگوید - و تیز میدود + گفتند - چرا ہمچو میکنی ؟ گفت - کہ گویند آوازم از دور خیلے خوش آید - اکنوں بانگ میدہم - و دنبالش میگریزم - تا ببینم - مردم راست میگویند - یا دروغ +

لطیفہ ۲۱

شخصے پیشِ پادشاہے آمد - و دعوےِ پیغمبری کرد + پادشاہ گفت - معجزہ چہ داری ؟ گفت - از ہر چہ سوال کنند - جوابش دہم - و ہر چہ در دل گزرد - خبر دارم +

گفت - بگو حالا بخاطرم چہ گزشتہ ؟ گفت - ہمیں - کہ من دروغ میگویم ٭

لطیفہ ۲۲

رندے شراب چنداں خورد - کہ بد مست شد - و بر درِ خرابات افتاد ٭ محتسب آمدہ سر پا[1] زد - و گفت - اے خانہ خراب ! پا شو - کہ بخانۂ شرعت برند ٭ گفت - خانۂ عقلت خراب ! اگر پائے رفتار داشتمے - چرا خانۂ خود نرفتمے ٭

لطیفہ ۲۳

ابلہے را بکوچۂ دیدند در شب تاریک چیزے بر زمیں مے جوید ٭ گفتند - چہ مے بینی ؟ گفت - سوزنے مے بینم - بخانہ گم کردہ ام ٭ گفتند - اے کور خرد ! ہر چہ در خانہ گم کردی - بکوچہ میجوئی ؟ گفت - چہ کنم ؟ کہ خانہ تاریک است و چراغ ندارم ٭

[1] سر پا ٹھوکر کو کہتے ہیں ٭

لطیفه ۲۴

جمعے به محفل نشسته بودند ؛ حریفے دید۔ آمد و بنشست. بگمان اینکه طعام شاں مے رسد ؛ یاراں موئے[1] دماغش دیده به ریشخند[2] گفتند۔ که ما همه گرسنه ایم ۔ و هر کس طعامے را خوش میکند۔ تو بکدام طعام رغبت داری ؟ تا تدبیرش کنیم ؛ گفت۔ رنج تدبیر نبرید۔ بهمه آنچه شما رغبت دارید ۔ من رغبت دارم ۔ زود بیارید ؛

لطیفه ۲۵

واعظے بغایت سیه چرده بود ؛ شب شیشۂ مرکب[3] بر جامه اش ریخت و خبر نه شد ؛ پگاه برخاست ۔ و جامه در بر کرده بمسجد آمد ؛ چوں روز روشن شد۔ اصحاب گفتند۔ مولانا ! چه کار است که کردهٔ ؟ ظریفے درمیاں بود۔ گفت۔ هیچ نکرده۔ عرق کرده ؛

---

[1] موئے دماغ. یعنی جس آدمی کا اپنی صحبت میں آنا ناگوار ہو ؛
[2] ریشخند کسی کی تضحیک یا کھلی اڑانی ؛
[3] روشنائی. یعنی سیاہی ؛

لطیفہ ۲۶

بے نوائے در موسمِ زمستان بدیارِ سرد سیر اُفتاد + چوں بے برگ بُود - از خنکی بیطاقت شُد - پُرسید اکنُوں آفتاب بکُدام بُرج باشد ؟ گُفتند - بہ عقرب + گُفت - خُدا لعنت کُند بہ عقرب کہ ہم در زمیں آزارِ جان اشت و ہم بر آسماں +

لطیفہ ۲۷

ظریفے را رُوزگار برگشت + رُوزے از تہیدستیٔ خُود مے نالید + پُرسیدند - آخر تُرا ہیچ ماندہ - گُفت - مرا کہ ہیچ نماندہ - امّا زنِ مرا ہیچکے ماندہ + گُفتند - او چہ باشد ؟ گُفت سی خروارِ پشم کہ در حقِّ مہرش بگردنِ من اشت +

لطیفہ ۲۸

ابلہے را خر بدُزدی رفت + یاراں آمدند - تا دِلاسایش کنند + دِیدند + بسجدہ اُفتادہ ہمے گوید حَمدًا لِلّٰہِ و شُکرًا لِلّٰہِ + گُفتند - اَے یار ! ایں چہ

جائے شُکر است ؟ گُفت - جائے شُکر ہمین است - کہ سرِ پُشتش سوار نبُودم - ورنہ خُود ہم بدُزدی مے رفتم +

لطیفہ ۲۹

شخصے پیشِ پادشاہے رفت - و گُفت - اَے مِلک! وحیِ خُدا بر من آید - بر رسالتم ایماں آر + وزیر گُفت - مُعجزہ ات چہ باشد ؟ گُفت - ہرچہ میخواہی + وزیر قُفلِ[1] وشواسی را برہم کردہ پیشش گزاشت - تا وا کُند + گُفت - اَے مِلک ! انصافم بر نشست - کہ دعوےِ پیغمبری کردہ ام - نہ دعوےِ آہنگری +

لطیفہ ۳۰

روستائے بشہر اُفتادہ بر دُکانِ قنّادے[2] گزشت - دید نُقلہاے بُوقلموں بہ طبقہاےِ گُوناگُوں چیدہ - دِل از دست بدر رفت + چنگے زد و مُشتے بر گرفت + قنّاد بانگ زد - کہ ہُشدار ! ایستادم + غریب زاری

[1] قُفلِ وشواس ابجد کا قُفل یا گورکھ دھندا +
[2] قنّاد حلوائی کو کہتے ہیں +

کرد - کہ رحم آر - تازہ داماد م - بہ عروسم دہم ٭ قنّاد تا بدر جست - کہ دستش گیرد - روستا سبک[۱] بدہاں انداخت - و گفت اینک[۲] نہ از ما - نہ از شما ٭

لطیفہ ۳۱

درویشے کفاف اندک داشت - و عیال بسیار ٭ ہمسایہ فوت کرد ٭ زنش خواست - کہ بتعزیت رود ٭ درویش گفت - برائے اطفال چیزے ساماں کردہ - کہ میروی ؟ گفت - نہ در خانہ آرد است - نہ ہیزم - ساماں چہ کنم ؟ گفت - پس تعزیت بخانۂ ماست - تو کجا میروی ٭

لطیفہ ۳۲

ظریفے سر راہ مے گزشت - شخصے از بام افتاد - و بر سرش آمد - کہ بگردنِ ایں آسیب سخت رسید ٭

ٰ۱ - جھٹ مُنہ میں ڈال نگل گیا ٭

ٰ۲ - اینک کے لفظی معنی ہیں ابھی - مگر اہلِ زباں ایسے موقع پر بھی بولتے ہیں - جیسے ہم کہتے ہیں کہ اے لو - نہ ہمارا ہُوا - نہ تمہارا ہُوا - یعنی نہ ہمارے کام آیا - نہ تمہارے کام آیا ٭

برداشتند و بہ خانہ آوردند ٭ یاران بعیادت آمدند۔ و احوال پرسیدند ٭ گفت جائے ازیں شگفت تر چہ باشد ؟ کہ دیگرے از بام اُفتد و گردنِ من بشکند ٭

لطیفہ ۳۳

دہقانے پیشِ پادشاہے عرضداشتے[۱] بدستش داد ٭ ملک مصروفِ کار بود۔ کاغذ را گم کرد۔ و سرہنگاں خواستند۔ تا بیرونش کنند ٭ گفت اَے ملک! دادم بدہ۔ کہ جفا بر من رفتہ ٭ گفت۔ دادت[۲] نماند ٭ زار نالید و گفت۔ بکہ دادی کہ نماند ؟ ملک را دل بدرد آمد۔ متوجہ حالش گردید و بدادش رسانید ٭

لطیفہ ۳۴

صاحبدلے از افلاس بے طاقت شد۔ پیشِ منعمے آمد۔ و سوال کرد ٭ منعم گفت۔ ہرچہ میدہم۔ نامزدِ

---

۱ عرضداد عرضی کو کہتے ہیں ٭

۲ یہاں داد سے وہی عرضی مراد ہے ٭

کوراں کردہ ام - صاحبدل را تیرِ ہوائی[1] بر دل آمد - گفت - کور بحقیقت منم کہ از منعمِ حقیقی رو برتافتم - و بر درِ محتاج آمدم - جامہ بر خود درید و سر بصحرا کشید +

لطیفہ ۳۵

ظریفے بخانۂ عابدے مہماں شد - دید - کہ تیرہائے[2] سقف بوسیدہ اند - و از غایتِ کہنگی دم بدم آواز میکنند + گفت - برائے خدا جائے دیگرم ببر - نہ[3] کہ خانہ بر سرم افتد + گفت - مترس - کہ ذکر و تسبیح ہمیکنند + گفت - ترسم از ذکر و تسبیح حالتے رو دہد - کہ برقص بر آیند - و بسجدہ در آیند +

لطیفہ ۳۶

دلاکے[4] را زبانِ ظرافت از آں تیز تر بود - کہ

---

[1] تیرِ ہوائی تیر اندازوں کی اِصطلاح میں اُس تیر کو کہتے ہیں جو بے ارادے نشانے کے رُو بہ آسمان ہوا میں پھینکیں +

[2] تیرِ سقف چھت کی کڑی کو کہتے ہیں +

[3] یعنی ایسا نہ ہو - کہ گھر مجھ پر آ پڑے +

[4] دلاک جسے ہندوستان میں حجام یا نائی کہتے ہیں +

تیغش[1] را دمِ خونریز - مُنعمے خواستنش تا سر بتراشد۔ قضا را دستِ دلاک خطا کرد۔ کہ سرِ وَے مجروح گردید - خواجہ فریاد بر آورد ۔کہ اَے بے ہُنر! سرم را بُریدی - گُفت - تن[2] زن - کہ سر بُریدہ حرف نمے زند -

لطیفہ ۳۷

جُمعۂ وِداعِ رمضاں مردُم بمسجد گرد آمدند۔ واعظِ مسجد را دیدند گریہ مے کُند و مینالد۔ آہ اَے ماہِ رمضاں! ندانم! خوشنود رفتی یا نہ - ظریفے از میاں بر خاست و گُفت - اَے واعظ! دِل تنگ مباش۔ کہ ہر سال خوشنود رفتہ - و اِمسال ہمچُناں - گُفت - از کجا شناخت - کہ میگوئی ؟ گُفت - اگر خوشنود نرفتے - بر نگشتے -

لطیفہ ۳۸

ہارُوں رشید را گویند - رُوزے بہ شکار مے رفت۔

---

[1] یعنی حجّام کا اُسترا -

[2] تن زن یعنی چُپ رہ -

بُہلُولِ[1] دانا را دِید۔ سنگریزہاے بِسیار پیش گزاشتہ مے شُمارد ✣ خلیفہ گُفت۔ یا بُہلُول! مگر دیوانگانِ شہر را مے شُماری؟ گُفت۔ دیوانگاں بے شُمار اند۔ عاقلاں را مے شُمارم۔ کہ معدُودے چند اند ✣ خلیفہ حیراں بماند۔ و خنداں در گُزشت ✣

لطیفہ ۳۹

مریضے را پیشِ طبیبے بُردند ✣ فصدش کرد۔ و خُونے چنداں گرِفت۔ کہ خُونش برِیخت ✣ خویشانش از غم و غُصّہ برآشُفتند و گُفتند۔ اَے خُونریز بے ہُنر! واللہ! کہ بیگناہ کُشتی ✣ گُفت۔ اَے نابلدانِ بے بصر! خبر ندارید۔ اگر فصدش نمیکردم۔ کارش بکُجا مے کشید ✣

لطیفہ ۴۰

رِندے پیشِ پارسائے آمد۔ و از گُناہانِ خود توبہ اِظہار کرد ✣ پارسا بمَوعظتش گُفت۔ اَے یار

[1] بنی عبّاس میں سے ایک شخص تھا۔ کہ زمانہ نامُوافق دیکھکر خُود اپنے تئیں دیوانہ پن میں ڈال دِیا تھا ✣

اکنوں کہ توفیقِ الٰہی رفیقت شدہ - طریقِ ریاضت پیش گیر - تا در حالتِ معصیت ہرچہ بر تن افزودۂ[1] - بعبادتِ الٰہی بکاہد + ہماں ساعت رفت - و ریش را پاک سترد + گفتند - چرا ؟ گفت - ایں ہم بمعصیت رستہ بود +

لطیفہ ۷۱

قلاشے[2] چناں بد معاملت[3] افتاد - کہ قاضیٔ شہر از فضلِ متقدّماتش بجاں آمد + فرمود تا خر سوارش کردہ جار[4] زنند - کہ ہیچکس داد و گرفتش نکند - و مزدِ خرکش[5] ہم بخودش تاواں + بالجملہ تمام روزش تشہیر کردند - تا شام بخانہ رسانیدند + خرکش مزد خواست - گفت - اے خرِ بے عقل ! تمام روز ہمپایم جار زدی کہ کس با من معاملت نکند - باز مزد از من مے خواہی +

---

[1] یعنی گنہگاری کی حالت میں جتنا تو نے بدن فربہ کیا ہے - اُسے عبادت کی محنت سے دُبلا کر +

[2] قلاش بے نام و ننگ آدمی - کہ جسے کسی کی پرواہ اور کسی بات کی حیا نہ ہو +

[3] یعنی بد معاملگی اور نا دہندگی کی عادت پڑ گئی +

[4] جار زدن منادی کرنا - جسے ہندوستان میں ڈھنڈورا کہتے ہیں +

[5] یعنی گدھے والا جو شخص گدھے لادتا ہے +

لطیفہ ۴۲

ابلہے را خرے در کارواں گم شد + بکارِ خودش ہشیار بود - خرِ دیگرے را گرفت - بارش انداختہ کشید و آورد + صاحبش دویدہ آمد و غوغا[1] بنیاد کرد + مردم گرد آمدند + ابلہ فریاد ہمے کرد - کہ خر از من است + صاحبش گفت - اے یاراں! انصافم بر شما ست - کہ اگر خر از آنِ ایں بود - پس خود بہ بینید - کہ ایں ماچہ[2] خر است + ابلہ سراسیمہ شد و گفت - خیر از آنِ من ہم چنداں[3] خر نبود +

لطیفہ ۴۳

سادۂ[4] در رنگِ علما[5] بمحفلِ قاضی آمد + ازآنجا کہ ظاہرِ انساں لباس است - قاضی بہ تعظیم بر خاست و سادہ را بر وسادۂ خود جا داد + چوں سکوتے بسیار

۱؎ غل مچانا شروع کیا +
۲؎ اہلِ زباں مادہ خر کو ماچہ خر کہتے ہیں +
۳؎ یعنی کچھ ایسا بہت گدھا نہ تھا +
۴؎ سادہ لوح بیوقوف کو کہتے ہیں +
۵؎ یعنی اہلِ علم کی طرح عالموں کا سا لباس پہنے ہوئے تھا +

وزیر و تا دیر خاموش نشست۔ قاضی را گمانِ فضلش بیقین نزدیکتر شُد۔ آخر گُفت۔ کہ چیزے بفرمائید۔ گُفت۔ صائم روزہ کے اِفطار کُند؟ گُفت۔ وقتیکہ آفتاب غروب شوَد۔ گُفت۔ اگر تا نیم شب غروب نشوَد۔ قاضی را خندہ گرِفت۔ و گُفت مُعاف دارید۔ کہ اوّل[1] مسئلہ غلط کردم۔

لطیفہ ۴۴

پادشاہے بشکار مے رفت۔ آزادۂ دید۔ سگے بہ پہلو بستہ و خودش خرّم نشستہ۔ وزیر را گُفت۔ بیا کہ دِلے بدیوانہ خوش کُنیم۔ گُفت۔ نہ کہ بے[2] ادبی کُند۔ گُفت۔ باکے نیست۔ پیش رفت و گُفت۔ اَے آزاد! سگت خوبتر است یا خودت! گُفت۔ قربانِ شاہ! سگ زِنہار از فرمانِ ایں گدا سر نتابد۔ پس شاہ و گدا اگر خُدا را فرماں برہم۔ از سگ بہتر ہم۔ ورنہ سگ از ہردو بہتر۔

---

[1] پہلا مسئلہ وُہی کہ تُمہاری عالمانہ تعظیم کی۔

[2] ایسا نہ ہو۔ کہ بے ادبی کرے۔

لطیفہ ۴۵

روشنائے بشہر آمدہ از بازارِ[1] قنّادی گزشت۔ دید طبقہائے فراواں گزاشتہ۔ و باتوانِ حلوا انباشتہ اند۔ دِل از آتشِ حرص بے تاب شُد۔ و دہن پُر آب ÷ نقدے از کیسہ داد و قدرے بر گرِفت ÷ چُوں لذّتش دریافت۔ از خُود برفت۔ و گُفت۔ خُوشا بحالِ اُمرائے شہر۔ کہ ہر دو جانب بستر تودہ تودہ حلوا گزارند۔ و بہر پہلو کہ رُو آرند۔ خُود را در شکر یابند ÷

لطیفہ ۴۶

یاوۂ[2] در حلقۂ یاراں نشستہ بُود۔ و از مہارتِ نجُوم لاف ہا میزد۔ کہ تیرِ قضا را خطا باشد۔ مگر حکمم را خطا نے۔ و مادرم از من ماہر تر است ÷ گُفتند۔ بارے اِمتحاں کردی ؟ گُفت۔ آرے۔ بلکہ بصد بار ÷ گُفتند۔ آخر چہ طور ؟ گُفت۔ ہرگاہ ابر آید۔ من گویم

1. بازارِ قنّادی۔ حلوائیوں کا بازار ÷
2. یاوہ۔ بیہودہ گو ÷

خواہد بارید - مادرم گوید - نخواہد بارید - البتہ آں شود - کہ من مے گویم - یا آں شود - کہ مادرم گوید ؛

لطیفہ ۴۷

چوں تیمور گورگاں بگورستاں آسود - پسر در ایوانِ خسروی رونق افزود ؛ مسجدے خرابہ بود - بتعمیرش فرماں کرد ؛ فرمانبراں دویدند - تا کہنہ دیوار ہا را از پا در آرند و از سر[1] بر آرند ؛ ظریفے بگزشت و غبارِ بسیارے دیدہ پرسید - ایں چہ آفت است ؟ کہ موجبِ مخافت است ؛ گفتند - دیوار ہائے مسجد را خراب مے کنند ؛ گفت - پدر بندگانِ خدا را خانہ ویراں مے کرد - پسر خانۂ خدا را ہم بگزاشت ؛

لطیفہ ۴۸

جہودے مسلماں شد ؛ محتسب گفت - مبارکت باد ! اکنوں چنانی کہ از عدم[2] بوجود آمدی ؛ بعد از ششماہ ہمسایگانش گرفتند - و پیشِ محتسب آوردند - کہ نماز

---

[1] یعنی نئے سرے سے دیواریں اٹھائیں ؛
[2] یعنی اب گناہ سے پاک ہے ؛

نمے گزارد + گفت - مردکہ[۱] ! چرا نماز نکنی ؟ گفت - چوں مسلماں شدم - نگفتی - کہ اکنوں از مادر بوجود آمدی ؟ ہنوزم ششماہ بر آں نرفتہ و ہمانا بر شش ماہہ آدمی زاد بہیچ ملت تکلیفِ نماز روا نداشتہ +

لطیفہ ۴۹

قلاشے پیشِ منعمے آمد - کہ قباحتِ بخلش را حسنِ ظرافت پوشیدہ بود + گفت - اَے خواجہ ! مرا و ترا پدر آدم است - و مادر حوّا - پس ہمدِگر برادر شدیم - تو در نعیم و نعمت باشی و من بدیں قلاشی ! حصۂ برادرانہ بر آر - تا از بلاے گدائی بر آیم + بخیل غلام را اشارت کرد - کہ یک پولِ سیاہش بدہ + گفت - اَے عجب ! حقِّ برادر و بخششِ نا برابر - خواجہ گفت - دم مزن - اگر دِیگر برادراں خبر یابند - ایں ہم نیابی +

لطیفہ ۵۰

شخصے پیشِ قاضی آمد و دعوے[۲] خواست + قاضی

---

۱ تصغیر کے لئے ہے - معنی یہ کہ اَے شخص +
۲ یعنی کسی مقدمے میں دعوے پیش کیا +

شاہد طلبید + گواہے آمد - کہ با ہزل گوئی مُردہ شوئی پیشہ داشت + قاضی پُرسید - کہ از مسائلِ شرع خبر داری؟ گُفت - بہرچہ[1] شرح نتواں کرد + گُفت - قرآں میدانی؟ گُفت - بہ دہ[2] قرأت + گُفت - ہرگاہ مُردہ شوئی و کفن کردہ بتابوت نہی - چہ گوئی؟ گُفت - ہمیگویم - اَے مرحوم! خوشا بحالت کہ قضا کردی و جاں بُردی - تا پیشِ قاضیت نباید رفتن و گواہی نشاید دادن +

لطیفہ ۵۱

پادشاہے بگورستاں گزشت - دیوانۂ بنظر آمد + گُفتند - کہ بہمیں جامے ماند و خوش مے گزراند + مِلک پُرسید - کہ چرا بشہر نیائی؟ گُفت - آنانکہ بشہر اند - کجا روند؟ گُفت - ہمیں جا آیند + گُفت - پس شہر ہمیں باشد + مِلک گُفت - اَے دیوانہ! حرفِ عاقلانہ گُفتی + گُفت - خیر - اگر عاقل بُودمے - البتہ فانی را بر باقی اختیار کردمے ہمچو تو + مِلک را سخنش در دِل نشست - از سرِ مُلک بر خاست - و بہ ملکوت رُو نہاد +

---

[1] بے انتہا مسائل شریعت کے جانتا ہوں +
[2] اصل میں سات قرأتیں ہیں - اُس نے کہا - کہ مَیں اصل سے بھی زیادہ جانتا ہوں +

لطیفہ ۵۲

داد خواہے پیشِ پادشاہے آمد۔ و عرضِ حال کرد ✣ بحالش نپرداخت ✣ باز گفت۔ روے توجہ نیافت ✣ زار نالید و تکرارِ مقصد کرد ✣ مِلک بہم بر آمد و گفت۔ خانہ خراب! دزدِ سر را از پیشم نمے بری؟ گفت۔ خانہ خود برباد رفت۔ سر توئی۔ دزد کجا برم ✣ مِلک را حرفش مؤثّر آمد۔ بدادش رسید۔ و از ستمگارش انتقام کشید ✣

لطیفہ ۵۳

سلطان محمود را گویند بر ظریفے خشم گرفت ✣ اشارت کرد۔ تا بچوبِ مغیلانش شلّاق کنند۔ غلاماں پئے چوب دویدند۔ ظریف را در بزم بدو زانو نشاندہ بودند۔ و جمعے پشتِ سرش استادہ۔ گفت۔ اے غلاماں! بیکار مباشید۔ تا چوبِ مغیلاں آید۔ شما بہ سیلی و مشت کار گیرید۔ کہ دلِ سلطاں خوشنود شود ✣ مِلک بخندید و خطایش عفو کرد ✣

لطیفہ ۵۴

شخصے غُلام را فرستاد۔ تا نان و کلّہ از بازار آرد +
غُلام کلّہ گرفت ۔ امّا گوشتش پاک خورد۔ و اُستخوانِ
برہنہ را بناں پیچیدہ خانہ آورد + خواجہ چوں بکُشاد۔
اُستخوانِ خالی یافت + گُفت ۔ اَے کور نمک ! عجب کلّہ
آوردی ۔ کہ چشم ندارد + گُفت ۔ گوسپند کور بُود +
گُفت ۔ گوشش کجا شت ؟ گُفت ۔ کر بُود + گُفت ۔
زباں کجا شت ؟ گُفت ۔ گنگ بُود + گُفت ۔ مغزش کجا
رفت ؟ گُفت ۔ مُعلّمِ گوسپنداں بُود ۔ مغزِ سرش بر
کودکانِ شاں خالی کرد +

لطیفہ ۵۵

شاعرے پیشِ طبیبے آمد ۔ و گُفت ۔ درمانم کُن ۔
کہ درُونِ سینہ ام چیزے مے پیچد و نمے بر آید +
طبیب گُفت ۔ مگر دریں نزدیکی گوہرے از سخن سُفتی ۔
کہ بدیگرے نگفتی ؟ گُفت آرے + گُفت ۔ پس او را
بخواں + شاعر بر خواند + گُفت ۔ دیگرے داری ؟ گُفت ۔

البتہ یکے ÷ گُفت آں ہم بخواں ÷ شاعر آں را ہم ادا کرد ÷ گُفت - چیزے باقی اشت ؟ گُفت - یک مصراع و بس ÷ گُفت - زنہار کہ بگزاری ÷ شاعر او را ہم خالی کرد ÷ طبیب گُفت - اکنوں شاد برو - ہمیں بود - کہ بسینہ ات مے پیچید ÷

لطیفہ ۵۶

شخصے بزشت روئی چناں متصف بود - کہ یوسف علیہ السلام بخوبروئی ÷ زنے پیش وے آمد و گُفت - اے مرد ! حاجتے دارم - اگر منت نہی ÷ گُفت سر و چشم ÷ گُفت - تا سر بازار ہمپاے من آے ÷ چوں رفت بدکانِ نقاشے برد و گُفت - اینجا بنشیں - ہمیں گُفتہ بگزاشت - و خنداں بگزشت ÷ سادہ حیراں بماند - تا چہ نقشے[1] اشت کہ نگار بستہ ؟ آخر نقاش را پرسید ÷ گُفت - مدتہا شت کہ زن بمن مے گُفت - صورتِ شیطاں براے من نقش کن - مے گُفتم - چساں نقشے کشم کہ ندیدہ باشم ÷ گُفت - خیر خود مثالے

[1] یعنی یہ بات کہ عورت اِسے لائی اور چھوڑ کر چلی گئی - یہ کیا معاملہ تھا ÷

برایت مے آرم - تا امروز ترا آورد و اینجا نشاند +

لطیفہ ۵۷

شب دُزدے[1] بخانۂ فلاّنشے رفت - ہیچ نیافت - مگر انبارے سفید در گوشۂ تافت + دانست کہ آرد است - دستارِ خود در صحنِ خانہ پہن انداخت - و درُوں رفت تا بیرُوں آرد + خانہ[2] خُدا بیدار بُود - دستار را در رُبُود و بکمیں نشست - دُزد کہ انبار را دست[3] کرد - گِردۂ آہک بُود - تر آمد و بدر آمد + دید کہ دستار ہم نماندہ - سر برہنہ پا برداشت - تا جاں بیرُوں برد + صاحبِ خانہ فریاد بر کشید - کہ دُزد است بگیرید + دُزدِ دِل سوختہ برگشت و گُفت - خانہ آباد! برائے خُدا خودت اِنصاف دہ - کہ دُزد کیست - توئی یا من +

---

[1] شب دُزد جو رات کو چوری کرے +

[2] خانہ خُدا - یعنی صاحب خانہ اور اِس کو بے اِضافت پڑھنا چاہیئے +

[3] یعنی ہاتھ لگایا +

لطیفہ ۵۸

خواجۂ کریمُ النّفس را لُکنتے[1] بزباں بُود ٭ احولے را صیتِ سخاوتش گوش خورد۔ پیش آمد و گُفت۔ اگر اِدرارے مُعیّن شود۔ نعمتے را دو چنداں بینم ٭ خواجہ را نُکتہ اش خوش آمد۔ غُلام را گُفت۔ دہ دہ دینار بدہ ٭ غُلام تازہ[2] خدمت بُود و از عادت نابلد۔ صد دینار حوالت کرد ٭ احوَل دستِ دُعا برداشت و گُفت۔ اِلٰہی! عُمرِ خواجہ را لُکنتے بیش دِہ۔ تا رُوزئِ مِسکیں را مُکنتے بیشتر دِہد ٭ چوں بزُمرۂ یاراں آمد۔ گُفت۔ اَے عجب! ہرچہ مُنعِم را بر زبان است۔ مرا در چشم۔ چرا در وَے حُسن باشد و بحقِّ من عَیب؟ صاحبدِلے بشنید۔ و گُفت۔ اَے سادہ! او ہم اگر بقباحت زباں آلودے۔ بدُشنامے دہ دُشنام خوردی و بکلامے صد ملام۔ ہمانا آنچہ موجِب مدح است۔ سخاوت است نہ لُکنت ٭

---

[1] یعنی ہکلا تھا ٭

[2] یعنی نیا تھا ٭

تصریح ۵۹

حکیمے را پرسیدم - مؤرخین فارس نقل کنند -
کہ سکندر را یک چشم سیاہ بود و دیگرے ازرق -
نیز گویند - یک دیدہ اش بالا دیدے - و دیگرش بزیر -
چگونہ باشد ؟ کہ بمیزانِ عقل برابر نیاید ٭ گفت -
آرے الفاظ ہمینند - امّا دیدۂ معنی نظرِ دیگر دارد -
یعنی چنانچہ عادتِ مردم صورتہاست - کہ بیک صورت
چشم دوختن و از رنگِ خلافش وا[ا]سوختن - سکندر
از جملۂ آں نبود ٭ ہمانا سیاہش سوادِ حکمت
برداشتے و ازرقش زرقِ اہلِ شید را دریافتے -
ہمچناں اگر نظر بالا نمودے - در بندِ آں نبودے - بلکہ
چشمِ دیگرش را نظر بزیر بود - کہ نشیب و فرازِ عالم
بیک ترازو مے پیمود ٭

لطیفہ ۶۰

سلیماں علیہ السّلام را حکایت کنند - کہ روزے
بہ تختِ عدالت نشستہ بود و عالم عالم آفرینش

[ا] اعراض کرنا اور منہ پھیرنا ٭

صف بستہ - پشگاں ہجوم داد خواہی آوردند و گفتند - یا نبیَّ اللہ! باد کہ حاملِ تختِ سُلیمانی است - ما را آفتِ جانی است - جائیگیرش کُن - تا جائے آرام گیریم + حضرت تأمّل فرمُود - کہ مایۂ حیاتِ عالم را چگونہ بند فرماید؟ آصفِ[1] برخیا را نگریست - کہ تدبیر چیست؟ زمینِ خدمت بوسید و گفت - بے حضورئِ طرفین فصلِ دعوے صورت نہ بندد - البتّہ ہوا را بایستے طلب کرد - تا جوابش چہ باشد؟ صُدورِ امرش ہماں بُود و حضورش ہماں - ہمیں کہ باد آمد - دیدند - کہ پشگاں پیشتر رفتہ بودند +

لطیفہ ۶۱

روستائے پسر را بہ مُلّائے سپرد و گفت - از ہر عِلمش باخبر کُن + چوں سالے بسر آمد - پسر سرمایۂ پیدا کرد + دہقاں روزے پرسید - چہ بر گرفتی؟ پسر چندیں عُلُوم را نام برد - کہ دریں استعدادے دریافتہ ام + گفت - مُلّاہت عِلمِ عربی ہم تعلیم کردہ؟ گفت آرے + گفت - کتابت بیار - کہ بہ بینم + پسر

[1] حضرت سُلیمان کے وزیر کا نام تھا +

کتابے آورد و بدستش داد + چوں وا کرد۔ سرِ صفحہ عبارتے بر آمد۔ نوشتہ بود لا اعلم + گفت ہمیں را معنی کن + پسر گفت۔ نمیدانم + دہقاں ہمیں کہ گوش کرد۔ برقِ خشمش گرفت۔ برجست و گوشش گرفتہ بمکتب آورد۔ کتاب پیشِ ملا زد و گفت۔ سالہا شت تا ماہہا یم مے خوری۔ حالش اینکہ امروز یک لفظ پرسیدم۔ پسرہ ہمے گوید۔ نمے دانم +

لطیفہ ۶۲

سیاحے را دیدند در محفلے نشستہ بہ نقلہائے رنگیں دل از دستِ مردم مے ربابد + گفتند۔ رنگ آرائی از دیگراں تا چند؟ چیزے از خود بگو۔ کہ رنگیں تر آید + گفت۔

نقل

سالے ترکتازِ غنیم بملکِ تاتار فتنہ و آشوب انداخت۔ کہ جہاں بجہانیاں بر ہم خورد + ہوائے سیاحتم در سر افتاد۔ تا از شہرے بہ شہرے میگزشتم و دیار بدیار ہمیگشتم + روزے رختِ درویشانہ در بر و کلاہِ قلندرانہ بر سر۔

گُزرم بنواحِ سمرقند اُفتاد - چُوں شام نزدیک بُود - به فِکرِ منزِل بُودم - عالی جاہے را دِیدم - سرِ راہے خَیمه و خرگاہے بر افراشته و با جمعے از ندیماں سر کُرسی نشسته - مستانه گُزشتم - و قلندرانه نعره کردم - که داد اَے خاکِ تُوراں زمیں! اگر خُونِ تُورج و افراسیاب سرد شُد - آخر آلِ چنگیز و ہُلاکُو ہنُوز باقی است - تیمُورے بر آر - که بلاے ایں فِتنه را از سر خُود وا کُنیم + خواجه بشنید - اِشارت فرمُود - تا پیشم بُردند + کُورنشے به آداب شاہانه بجا آوردم - و دُعا خواندم + گُفت - اَے درویش! چه نام داری؟ گُفتم آزاد + گُفت از کُجائی؟ گُفتم از تیره خاکِ ہند + گُفت - عجب که دِلے روشن داری! گُفتم - حُسنِ ظنِّ بُزرگان است + گُفت - چرا ترکِ وطن گُفتی؟ زمینِ خِدمت بوسیدم و گُفتم - قُربانت شوم - بندگانِ دَولت چرا از اَیوانِ دَولت حرکت فرمُودند؟ گُفت - بعزمِ جنگ آزمائی + گُفتم پس گدا بطمعِ گدائی + خندید و گُفت - چه شود! اگر یک اِمشب حریفِ صُحبت باشی - گُفتم زہے سعادت + بالجُمله چُوں شب آمد - سفره در کشیدند و برچیدند[1] -

[1] یعنی اٹھا لیا +

پس جامِ لطائف را دَور دادیم - و از ہر درے سخُن مے آوردیم و بلُطفِ صُحبت لذّتہا مے بُردیم - تا سہ روز بہمیں نسق برآمد ÷ دیدم دِلِ خواجہ اُلفت گرِفتہ و مے خواہد - کہ آزاد را بہ بندگی گیرد - مگر دِل را دیدم از بند بیزار است و سر در سرِ کار - برخاستم و گُفتم - بلا گردانت شوم - مہماں سہ روز مہمان است - زاں بعد زکوٰۃ خوار - اکنوں باید آزاد را بحالِ خودش سر دہند - کہ زکوٰۃ بر غیرِ مُستحق حرام است ÷ تبسّم کرد و گُفت - مگر داخلِ مساکیں نۂ؟ گُفتم - دَولتِ خُداوندی روز افزوں باد - اگرچہ ظاہرِ درویش گدائی است - امّا الحمدُ للہ دِل بدَولتِ فقر غنی است ÷ گُفت - آخر از اِبنُ السّبیل کہ گُزیر نیست - گُفتم - حیف است بر لُقمۂ کہ از بُنوّتِ پدرم کشیدہ اِبنُ السّبیل سازد - ہمیں گُفتم - و دُعا کردہ طریق خود گرِفتم ÷

ذِکرِ بابر پادشاہ

بابر کہ در واسطۂ پنجُم بہ تیمورِ گورگاں پیوندد - در سِنّ دُوازدہ سالگی جاے پدر یافت ÷ تا سرِ[1] تخت

[1] یعنی جوں ہی تخت پر بیٹھا ÷

زشت - فتنہ بپاے شورش برخاست - یگانہ و بیگانہ بزرگوارِ دولت را خرد سال یافتہ از چار سو ریختند - و عربدہ[1] ہا انگیختند - ناچار دست از ترکستان برداشت و بر کابل و بدخشاں قناعت نمود + ہمانا ہمتے کہ او یافتہ - در سلسلۂ خسرواں کمتر یافتہ اند - چہ شمارِ فتحش از شکست افزوں - و حسابِ شکست از فتح فراوان است + بالجملہ ہمتِ والایش بہ کابل ہم آرام نداد - تا کہ سلطنتِ تیموری را بہند بنیاد نہاد + چہار بار بہ پنجاب لشکر کشیدہ گاہے از نواحِ پشاور - و گاہے از بھیرہ - خوشاب وغیرہ برگشت - نوبتِ پنجمیں چناں آمد - کہ باز پس نرفت - لاہور را فتح کرد و بہ آئینِ چنگیزی شہر را آتش زدہ راہِ دہلی گرفت - بر پانی پت با ابراہیم لودی جنگے رو داد - کہ معرکۂ رستم و اسفندیار از یادہا رفت + چوں خواہشِ الٰہی بر آں رفتہ بود - کہ از دودۂ گورگانی نوزدہ تاجور بہند حکمرانی کنند - ابراہیم بمیدانِ جنگ جاں داد + شہریارِ شہرگیر از دہلی بآگرہ رسید - و گردن کشانِ دور و نزدیک را سر بزیر آورد - پنج سال بدیں حال

[1] عربدہ یعنی دنگہ و فساد کر کے بغاوت کی +

بسر بُردہ بہ بِستَرِ رنجُوری اُفتاد ۔ اِتّفاق اینکہ ہمایُوں فرزندش را ہم آتشِ تب در تب و تاب انداخت ۔ پِدر را سِپند وار جگر بِسوخت ۔ و چوُں در دوا اثر ندِید ۔ رُو بدُعا آورد ۔ و از اہلِ دِل دَرماں خواست ۔ گُفتند ۔ ہر چہ در نظرِ شاہ گِرانبہا و عزیز ترینِ اشیا باشد ۔ بداں تصدّق دِہد ۔ الماسے کہ در مُہمِّ لودی یافتہ بُود ۔ اہلِ نظر بداں اِشارت کردند ۔ گُفت ۔ از الماس کہ سنگ را لختِ جگر است ۔ تا ہمایُوں کہ جگر گوشۂ بابر است ۔ فرقے بِسیار است ۔ صلاح در آن است ۔ کہ جاں را فِدائے جگر کُنم ۔ برخاست ۔ و سہ بار گِردِ سرش گردِیدہ گُفت ۔ بارِ اِلٰہا ! بارش بر خوُد گِرِفتم گِرِفتم ۔ پس دُعا کرد ۔ و بنِشست ۔ چوُں در خوُد باز دِید ۔ دریافت ۔ کہ درُوں برہم خوُردہ و تن گِرانی گِرِفتہ ۔ پِسر را پُرسید ۔ کہ سرت گردم ۔ من چُنینم ۔ بارے از خوُد بِگو ۔ کہ چوُنی ؟ گُفت ۔ مے بِینم ۔ گرمی بہ خُنکی و گِرانی بہ سبُکی رُو مے آرد ۔ گُفت شاد زی ! کہ از جاں گُزشتیم ۔ و جا بتو گُزاشتیم ۔ گویند ۔ دردے کہ از پِسر مے کاست ۔ بہ پِدر مے افزُود ۔ تا کہ او از بِستر برخاست ۔ و ایں سر

بباریس نهاد - تاریخ شد - کہ ع

ہمایوں بود وارثِ ملکِ وے

جسمش را در چار باغ آگرہ کہ بنا نہادۂ او بود - بہ خاک سپردند - و حسب وصیت بہ کابل بردند ٭ عمارتِ مقبرۂ وے کہ از تعمیراتِ جہانگیری است - تا حال با باغ بابر چہرہ آرائے شہرِ کابل است ٭ بابر صاحبِ تصنیف بود - دو دیوان بہ فارسی و ترکی دارد - و کتابے در احوالاتِ خویش نوشتہ - کہ خاطر پسندِ عالم است - اوّل بہ ترکی بود - خانخاناں بحکمِ اکبر در فارسی ترجمہ نمود - کہ توزکِ بابری نام و در اہلِ تاریخ اعتبارِ تمام دارد ٭

ذکرِ ہمایوں و شکستِ وے از شیر شاہِ افغاں

ہمایوں بہ اتفاقِ اُمرا بعد از پدر تاج و افسر بر سر گرفت - در علومِ ریاضی مہارتش کامل بود - و دلش بہ صحبتِ اہلِ علم مائل ٭ چوں پا بر تخت نہاد - دستِ کرم بر کشاد - و بسیارے از سرکشاں را گردن شکستہ

بویرانۂ عدم رفرستاد - امّا از آنجا کہ طبعے شاہانہ و نفسے کریمانہ داشت - برادرانِ نفاق پیشہ را آز و آرزو از جا برد - و شیر خانِ افغان دریں دار و گیر برتبۂ شاہی رسید ÷ ہمایوں در مروّت و مردانگی قصورے نکرد - لیکن چوں خواہشِ الٰہی بر آں رفتہ بود - کہ شاہِ باج گیر چندے بے تاج و سریر ماند - در بنگالہ دادِ کامرانی میداد - کہ برادرِ خود کامش کامراں میرزا از لاہور بہ آگرہ رسید - و سکّہ و خطبہ بر خود گرفت ÷ ہمایوں برخاستہ رو بہ آگرہ آورد - از آنجا کہ ملکِ بنگال[1] و موسم موسمِ برشکال بود - میانِ راہ صعوبتہا رو داد - کہ اشتر و فیل را جاں بر تن گراں آمد - تا بہ آدم چہ رسد ÷ از ناسازئیِ ہوا و شدّتِ قحط لشکر بغایت بد حال بود - کہ شیر خاں از صورتِ واقعہ خبر یافت - و مانندِ برق و باد رسیدہ بر کنارِ آبِ جوسا جنگ انداخت ÷ و چوں سہ ماہ بمقابلہ گزشت - خلیل شاہ مرشدش آمد - و قرآں درمیاں نہادہ صلح قرار داد ÷ شیر خاں بازِ روبہی بکار بردہ

---

[1] اس ملک کی برسات مسافر کو بہت ایذا دیتی ہے خصوصاً اس حال میں کہ رستے خراب اور نہریں اور دریا بے پل تھے ÷

از پہلوے دیگر بیخبر بر فوجِ ہمایوں زد + فتنۂ محشر به اُردو بر پا شد - و لشکر ته و بالا گردید + اوّل قدم پُل را بر ہم شکست - و زورق و کشتی ہمه در تحت آورد + شکستگاں سراسیمه به آب مے اُفتادند - و افغاناں از آبِ نیزه و تیر به بحرِ فنا میرسانیدند + پادشاه ہم اسپ در آب انداخت - مگر چوں اقبال دست از رکاب برداشته بود - دست از عناں و اسپ از تہِ راں بدر رفت - بورطۂ ہلاک بود - که نظام نام سقّائے را یافت مشک پُر باد کرده به شنا مے رود + شاهِ تخت نشیں سرِ پُشتش افتاد - و نیمه روز فرماں روائی وعده داده بر کنارۂ نجات رسید - و چوں به آگره آمد - ایفاے وعده نمود + نفاقِ برادراں بحال بود - که شیر خاں دلیر تر گشته لقبِ شاہی بر خود گرفت - و با لشکرے فراواں تر از مور و ملخ باز بر آبِ گنگ رسید + ہمایوں ہم با یک لک سوار به استقبالِ جنگ پیش آمد - مگر بخت ہماں آبِ تلخ در جام ریخت - که مقدّمه طول کشید - و لشکرِ شاہی را کار به تفرقه و تباہی رسید - معہذا لشکرِ باراں از آسماں یورش آورد - فسونِ ہمایوں در جاے سر نشیب

بود- خیمہ و خرگاہ را کندند- تا فرازِ بلندی جاے گیرند- در عینِ بے خبری کہ مردم بحالِ خود گرفتار بودند- شیر خاں لشکر راشت کردہ آمد- و از چار سو فرا گرفت + بے خبراں کہ دستِ ستیز بند یافتند- پاےِ گریز بر کشادند- و چپ از راشت نشناختہ پریشاں شدند + پادشاہ بعینِ سراسیمگی بود- کہ فیلے بنظر آمد- خواجہ سراے از پشتش آواز دادہ پیش رسید- و شاہ را دست گرفتہ بالا کشید- فیلباں را گفت- تا فیل را بہ آب اندازد- امّا آثارِ کورنمکی از صورتش ہویدا گشت + خواجہ مردانہ وار تیغ از کمر کشیدہ فیلباں را دو نیم انداخت- و خود بجایش نشستہ فیل را بہ آب سر داد- تا بصد کشاکش و ہزار اضطراب بر کنارِ دیگر رسیدند + ساحلِ بلند بود- شمس الدّین محمّد خاں (کہ آخر خانِ اعظم خطاب یافت) پیش رسیدہ بود- از دستارہا رسن تافتہ در آویخت و بر کشید + بالجملہ از آگرہ بلاہور و از آنجا بہ ملتان و دیارِ بھکّر رسید- چوں بخت برگشتہ بود- براہِ جیسلمیر و بیکانیر بہ جودپور باز گشت- امّا ناکام برگشت- مصائبے کہ در دشتہاے بلا بر سر گذشت- ہنوز پاےِ قلم آبلہ خیز است + اکبر بشکمِ مادر

ہمپایۂ پدر بود - بہ امر کوٹ آمدہ سر بوجود آورد - چوں شبِ یکشنبہ پنجِ رجب بود - ہمیں سالِ تارِیخ یافتند + ہمایوں براہِ قندھار عنانِ فرس بفارس سر داد + طہماسب دارائے ایراں زمیں حقِ مہماں نوازی را از آسماں گذرانید - و سالِ دیگر یگانہ دِلبرِ خود را با دوازدہ ہزار سوار در رِکاب داد + ہمایوں قندھار و کابُل را زیرِ قدم آوردہ داخلِ ہندوستاں شُد - معرکہ ہا بر انگیخت و خُونہا فرو ریخت تا از قُوّتِ بازواں[1] و ہم از پہلوئے گردن کشاں جمعیّتِ دِل بدست آورد + دہلی پائے تختِ ہندوستاں بہ قلعۂ دیں پناہ سر برافراخت + از آنجا کہ فرازِ دُنیا را سر در نشیب است - روزے شامگاہ از بامِ کُتب خانہ فرود مے آمد - ناگاہ قدم چناں بلغزید - کہ پا از جا و عصا از کف بدر رفت - تا بہ زمیں اُفتاد - و از جہاں بر خاست + سخن سنجاں از ع

ہمایوں پادشاہ از بام اُفتاد

سالِ فوت برداشتند + مقبرۂ وے بیرونِ شہرِ دہلی است و داخلِ عجائبِ روزگار است - عمارتش در ۹۷۳ھ ہجری اتّفاق اُفتاد +

[1] یعنی بھائیوں کی طرف سے +

جلالُ الدّین اکبر پادشاہ

چُوں ہُمایُوں ناگہاں از بام اُفتادہ قالب تہی کرد۔ اکبر بہ تنبیہِ افغاناں در کوہستانِ جالندھر بُود۔ ہواخواہانِ دولت پیکِ صبا رفتار روانہ کردند۔ و مُلّا شکیبی شاعر را کہ در شکل و شباہت بہمایُوں مانا بُود۔ تاج بر سر و لباسِ شاہانہ در بر کردہ بر بام دولتخانہ مے نشاندند۔ کہ پادشاہ ہنُوز طاقتِ دربار ندارند + اہلِ خدمت از میدانِ پیشِ دولتخانہ مُجرا مے کردند۔ و رُخصت مے شُدند۔ تا ہوس پرستاں را سرِ شورِش بد ہوا نگردد۔ و در مملکتِ تازہ عمل خللے راہ نیابد + بیرمخانِ تُرکماں کہ سفرِ خُراساں و مُہِمِ ہندوستاں بر دستِ وے سر انجام یافتہ بُود۔ حالا بہ اتالیقیٔ اکبر ہمراہ بُود۔ چُوں خبر یافت۔ تمامۂ سرکردگاں را فراہم کرد۔ و بعدِ مشورہ بہ کلانور آمدہ کُلاہِ شاہی بر سرِ شاہزادہ[1] نہاد + اوّل قدم مُقدّمۂ ہیمو رُوے نمُود + ہیمو بقّالے فرومایہ بُود۔ کہ در دولتِ افغانی مرتبۂ دیوانی یافت۔ اکنُوں از دیوانگی بہواے مہاراجگی

---

[1] اس وقت اکبر ۱۳ برس اور ۹ مہینے کا تھا +

اُفتاد- پس بر آگرہ و دہلی چند جا فتحیاب گشتہ قدم فرا پیش گزاشت ✦ بیرم خاں بہ رِکابِ اکبر لشکر کشید- تا بر پانی پت مُقابلہ رُو داد- و جنگے صعب درمیاں آمد ✦ ہیمُو کہ بہ جمعیّتِ لشکر و خزائنِ زر و فیلانِ کوہ پیکر پُر دِل بُود- کمرِ ہمّت بستہ دادِ مردانگی داد- مگر در ہم شکست و بستۂ زنجیر بدربار آمد ✦ بیرم خاں گُفت- کہ اوّل فتح است- بہ قتلِ عدُوِ خُود شگونِ فیروزی باید گرِفت ✦ اکبر گُفت- حیف است- کہ نخستیں شمشیر بہ گردنِ مُقیّد رسد- آخرِ کار بیرم خاں کارش آخر کرد ✦ جواں بخت پیرِ تدبیر قدم بہ رِکابِ نُصرت نِہادہ مُتوجّہِ مُلک گیری گردید- مملکتِ ہند پُر از خُود سرانِ سرکش بُود- لہٰذا نہ تنہا بہ ستیز و آویز بلکہ بکِردار و مریز گاہے بہ صُلح و گاہے بہ نبرد و جائے بہ بست و جائے شکست قلمروِ ہند را زیرِ قلم گرِفت ✦ اکبر جامعِ اوصافے بُود- کہ عقل در آں حیران است- دِلے روشن و دانشے خُدا داد و اِقبالِ ایزدی داشت- اگر راست جوئی- سببش ہمین است- کہ دامنِ دِلش از غُبارِ تعصُّب صاف بُود ✦ گویند دستے در خط و سوادے از عِلم نداشت ✦ رُوزے سفیرِ رُوم

رسید و بگزارش پیام نامہ گزرانید + اکبر نامہ را سر بزیر و پائیں بالا گرفت + سفیر تبسّم کناں نگریست + فیضی دریافتہ ضبط نتوانست و گفت - در حضرتِ ما سخن مگوئید - پیغمبرِ ما نیز اُمّی بود + با ایں ہمہ در فنِّ تاریخ آگہیٔ تمام داشت - خصوصاً قصصِ ہند را نیکو دانستے - بہ نظم و اشعار لذّت گرفتے - و نکتہ ہایش نیکو دریافتے - و طبعِ خودش ہم گاہے بہ شعر شگفتے + در آئینِ مُلکی و رُسومِ جنگی آئینہا بستہ - کہ اقبالِ سکندر و رائے ارسطو را رشتہ از ہم گسستہ - نسخۂ آئینِ اکبری گواہِ آنست + نیز حکم کرد - تا بسیارے از کُتُب سنسکرت و عربی را بفارسی ترجمہ گرفتند - و کتاب مہابھارت را در نظم و نثر بہ فارسی کشیدند کہ رزم نامہ نام گرفت - پس بمقابلِ آں قصّۂ امیر حمزہ کہ گفتارہائے دُور از کار و افسانہ ہائے خلافِ عقل بے حدّ و شمار دارد - بہ ہفت مجلّد بزرگ با تصویر در غایتِ فصاحت ایجاد یافت - ہمچنیں لُعبتہائے سنگھاسن بتّیسی[1] کہ در زبانِ خود

[1] بتّیس حکایتیں خیالی ہیں - کہ بتّیس پتلیوں نے راجہ بھوج کے آگے بیان کیں - سنسکرت میں تھیں - وہ بھی فارسی میں ترجمہ ہوئیں +

حرف مے زدند - بفارسی گویا شدند - و نامۂ خرد افزا
خطاب و تاریخ یافتند - علاوہ بر آں کتب ہاے
بسیار از زبان ہاے مختلفہ بہ فارسی رسیدند +
پادریاں را از ملکِ فرنگ با تورات و انجیل
طلب کرد - گویند - چوں کشیشان[۵] دانا تصویر
حضرت عیسےٰ و مریم بر آوردند - سر زانو بہ تعظیم
برخاست - پس شاہزادگاں بہ تلمذ و ابو الفضل
بہ ترجمہ نشستند + عادتش بر آں رفتہ - کہ روز
در نظمِ مہمات و شام حظے از آرام بردہ بزم
خلوت مے آراست - علما و حکماے ہر ملت و
قوم جمع مے آمدند - از ہر درے بہ سخن پیوستے -
و بہ درسِ کتب پیشینیاں طرف بستے - بزرگانِ
ہر ملت را بزرگ داشتے - و خاندانہاے قدیم را
بیشتر نواختے + نظر بر نظام ملکی اکثر رسوم ہندواں
را لازم سلطنت گرفتہ بود - لباس شاں در بر
کردے - عیدہاے شاں را عید گرفتے - و ریش
را خیر باد گفتے - اصل غرضش بر آں رفتہ بود - کہ

۵ زاہد - عابد اور نیک بخت لوگ مذہب نصارےٰ
کے +

رد نہا بدست آرد و ترک را با ہند شیر و شکر سازد۔ آخر در کارِ خود کامیاب آمد۔ رچہ راجہاے ہند رکہ نسب ہاے خود را تا رمہر و ماہ مے رسانند۔ بہ خویشیش تن دادند + اگر از شجاعتش گوئی۔ بہ سر لشکرے خود لشکرہا برہم زدے۔ شرزہ شیرہا را بہ بازو و رفیل ہاے مشت را تہِ زانو گرفتے + اگر سخاوتش جوئی۔ گنج ہاے شائگاں رائگاں دادے + باد آورد بہ باد خواناں بخشیدے۔ تواں دریافت رکہ باز یافتِ علما و مشائخ رچہا خواہد بود + ہمتِ والایش چناں رکہ شہرہاے جدید را اساس انداخت۔ در رکشورِ پنجاب شہرِ گجرات بنا نہادۀ اوست۔ و فصیلِ لاہور و عماراتِ ارک سر برآوردۀ او۔ مدارس و مساجد و رباط و رمہماں سرا خود از شمار افزون است۔ گویند۔ بہر کار رسجدۀ شکر بجا آوردے۔ خصوصاً صبح و شام و رنیمروز و رنیم شب رکہ از جملہ امورات ردل پرداختے۔ بخود و خداوند در ساختے + طعام یک بار خوردے۔ و بیش از رسہ ساعت خواب نکردے +

نقل

برہمنانِ ہنود کہ میلِ خاطرش بہ مسائلِ خود بسیار دیدند۔ کہنہ کاغذے آوردند و گفتند۔ کہ یکے از کہن موبدانِ ما چندیں سال است عمرِ خود را صرفِ ریاضت کردہ وجودِ خاکی باتشِ عدم گداخت۔ و اشلوکے بدیں مضموں گزاشت کہ چندیں مدّت بہ کششِ نفس و کوششِ تن و ترکِ لذّات بسر بُردم۔ و ناگوارا بر خود گوارا کردم۔ اکنوں از میانِ شما بخود فرو مے روم و مے گویم۔ کہ زیں بعد بفلاں تاریخ و فلاں روز از دودمانِ خسروی سر بر آرم۔ و فرمانروائے شوم۔ کہ بہر جا علمِ نصرت بردارم۔ قدم باز پس نیارم۔ و السّلام + پس الحال کہ در کہنہ تقویم ہائے خود مے در آئیم و بہ قدسی منظر نظر کشائیم۔ مے یابیم۔ کہ تاریخش بہ روزِ ولادت و ہم آثارِ صورت و سیرتش بہ جلوۂ خداوندی موافق است۔ باید۔ دستِ شفقت۔ بر سرِ کہنہ ارادتمنداں بگزارند + اکبر تبسّم کرد۔ و گفت۔ عقل باور نکند۔

کہ برہمنے یزداں شناس باشد - و بہ پیکرِ مسلمانان فرود آید + گفتند - پابندِ عمل در تدبیر بسر آمد - امّا بہ تقدیر نتواں بر آمد + همانا جائیکہ برہمنِ مذکور آتش بخودِ گرفت - در زیرِ زمیں بعضے از استخواں و پارۂ از آہن زیرِ خاک بود - اثرش این است کہ ظاہر گردید - و سخن بہ ظرافت گزشت + ہمچنیں حکایت کنند - کہ یکے از مردانِ کار بہ معرکۂ پیکار دو زخم بر تن کشیدہ از جاں گزشت + زنِ برادرش حاملہ بود - پسرے آورد - کہ ہماں دو جراحت بر پیکر پدیدار بود + ظاہر بیناں گفتند - کہ معدوم باز بہ وجود آمدہ + بہ حضورِ دربار فرماں شد - و از مقدمۂ تناسخ سخنہا بمیاں آمد + اکبر گفت - فرو رفتہ را جراحت بر جسم بود - نہ بر جاں - پس شگفتے چنیں بعقل صورت نہ بندد - و سخن را بجاے خود گزاشتہ نقل کرد - کہ روزے چند پیش از ولادتِ من مریم مکانی در پاے خود خالے چند بہ سوزن و سرمہ نقش مے کردند - تا جنّت آشیانی آمدند - پرسیدند - کہ چہ مے کنی ؟ گفت - مے خواہم - کہ بپاے پسرِ من از من یادگارے ماند - چوں بہ وجود

آدم - ہماں طرزِ خال بہ پایم پیدائی گرِفت - و
ایں را حُسنِ اِتّفاق باید گُفت - اَلغرض بعد از پنجاہ
و یک سالہ سلطنت بہ سِنّ شصت و پنج سالگی
جہاں پدرُود کرد - گُفتند - کہ ع

الف کشیدہ ملائک ز فوتِ اکبر شاہ

مثالیں	قاعدے	نمبرِ شمار
دیر ۔ بیچے ۔ شاہی +	حرفِ مکسور کے نیچے دو جگہ کے سوا سب جگہ زیر لکھا گیا ۔ اوّل یائے مجہول کے ماقبل ۔ دوسرے یائے معروف کے ماقبل جو لفظ کے آخر ہے +	۷
شُکر	حرفِ مضموم کے بعد اگر واوِ مجہول نہیں ہے ۔ تو اُس پر پیش لکھا گیا +	۸
دُور	واوِ معروف کے ماقبل پیش لکھا گیا +	۹
زور	واوِ مجہول کے ماقبل پیش نہیں لکھا گیا +	۱۰
صبْر	الف ۔ واؤ اور یے کے سوا لفظ کے درمیان جو حرف ساکن ہے ۔ اُس پر جزم لکھا گیا +	۱۱
؟	اِستفہام کی علامت	۱
!	ندا ۔ تعجُّب ۔ حسرت ۔ دُعا ۔ قسم ۔ خوشی کی علامت	۲
–	تھوڑے وقفے کی علامت	۳
+	پُورے وقفے کی علامت	۴

ہدایت ۔ جہاں پُورا وقفہ ہے ۔ وہاں پڑھنے میں زیادہ ٹھہرنا چاہئے ۔ باقی جگہ کم +

EDUCATION DEPARTMENT,
PUNJAB.

SECOND PERSIAN READER.

LAHORE:
RAI SAHIB M. GULAB SINGH & SONS,
MUFID-I-'AM PRESS.

53rd Edition. 30,000 *Copies.* *Price* 0-1-1.